

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΑΡΑΜΑΡΑΣ	
+ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΔΡΑΣΕΙΣ 2019–2023: ΣΥΜΜΕΤΟΧΕΣ	11
ΚΕΙΜΕΝΑ	
ΕΞΥΠΝΕΣ, ΑΝΘΕΚΤΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΜΥΘΙΚΟΙ ΗΡΩΕΣ ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΛΕΓΡΑΚΗΣ	23
ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ – ΑΝΤΙΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ. ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝΤΑΣ ΠΡΟΣΩΡΙΝΕΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΕΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ	27
ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ ΣΚΕΨΕΙΣ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΕΡΟΣ	34
(Α)ΟΡΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ «ΠΑΡΟΥΣΙΕΣ ΠΟΥ ΑΠΟΥΣΙΑΖΟΥΝ» ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ ΠΕΝΝΥ ΚΟΥΤΡΟΛΙΚΟΥ	39
ΚΑΤΑΝΑΛΩΝΟΝΤΑΣ ΑΘΗΝΑ: ΑΣΤΙΚΟΣ ΕΞΟΡΥΚΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΟΥΠΕΤΗΣ	43
Η ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΩΣ ΣΠΙΤΙ: ΣΥΖΕΥΞΕΙΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΩΣΤΟΥΛΑ ΜΑΚΗ	48
ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΔΙΧΟΤΟΜΙΕΣ ΚΑΙ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΕΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΕΙΡΗΝΗ ΜΙΧΑ	54
Η ΠΟΛΗ ΩΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ: ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΞΑΙΡΕΣΗΣ Ή ΤΗΣ ΑΣΤΑΘΜΗΤΗΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ; ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΝΑΣΙΩΚΑ	59
ΘΕΣΜΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΤΕΛΕΣΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΕΧΝΗΣ ΚΩΣΤΑΣ ΝΤΑΦΛΟΣ	63
ROI – RETURN ON INVESTMENT. Η ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΚΑΙ Η ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΗΣ: ΕΡΓΟ ΣΕ ΤΡΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΕΝΑ ΥΒΡΙΔΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΓΙΑ ΤΙΣ ΥΒΡΙΔΙΚΕΣ ΜΑΣ ΠΟΛΕΙΣ ΗΡΑ ΗΛΙΑΝΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ	67
ΧΡΟΝΟΠΑΓΙΔΑ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΛΑΤΣΗΣ – ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΟΥΝΤΟΥΡΗΣ	72
ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΣΤΟΝ ΠΛΗΘΥΣΜΟ ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΩΣΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ	76
ΕΡΓΑ – ΔΡΑΣΕΙΣ	80

κοινωνικών και τακτικών διαμεσολάβησης που είναι προσανατολισμένες μόνο προς το οικονομικό όφελος, συνθέτουν μια νέα κοινωνική συνθήκη σχέσεων και πολιτισμού που φέρνει τον δημόσιο χώρο στο απόστασμα.

Τα κείμενα που ακολουθούν προέρχονται από θεωρητικούς και καλλιτέχν(ιδ)ες που συμμετείχαν στις εκθέσεις ή στις παράλληλες δράσεις του +oikismos και φωτίζουν με τις προσωπικές τους οπτικές, σύγχρονες προβληματικές για τους τόπους και τους ανθρώπους τους.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΑΡΑΜΑΡΑΣ

ΕΙΚΑΣΤΙΚΟΣ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ο +oikismos θέλει να ευχαριστήσει όλες/ους τις/τους συμμετέχουσες/συμμετέχοντες καλλιτέχν(ιδ)ες και θεωρητικούς καθώς και την κ. Νάση Σιαφάκα, ομ. καθηγήτρια ΕΚΠΑ και Συντονίστρια της Ομάδας Προφορικής Ιστορίας του Δήμου Χαλανδρίου, αλλά και τον αντιδήμαρχο Πολιτισμού-Αθλητισμού κ. Σέργιο Γκάκα, τους τοπικούς Συλλόγους και φυσικά τους κατοίκους του Συνοικισμού Χαλανδρίου για τη συνδρομή τους σε όλες τις δράσεις και τις εκθέσεις από το 2019 έως σήμερα.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Παναγιώτης Δαραμάρας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Remembering Remembered (2019): Παναγιώτης Δαραμάρας – Λία Πέτρου

Party Project (2021): Παναγιώτης Δαραμάρας – Διονύσης Ματαράγκας – Φοίβος Σοφικίτης

Burn in (2022): Παναγιώτης Δαραμάρας – Ήρα Παπαδοπούλου

ROI – Return On Investment (2023): Παναγιώτης Δαραμάρας – Ήρα Παπαδοπούλου – Δημήτρης Χαλάτσης

ΣΤΙΣ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΣΥΜΜΕΤΕΙΧΑΝ ΟΙ:

Γιώργος Βελεγράκης, Κώστας Βούλγαρης, Νίκος Δασκαλοθανάσης, Κωνσταντίνα Θεοδώρου, Νίκος Καζέρος, Πέννυ Κουτρολίκου, Δημήτρης Λουπέτης, Αλέξιος Μάινας, Κωστούλα Μάκη, Ειρήνη Μίχα, Κατερίνα Νασιώκα, Κώστα Ντάφλος, Μιχάλης Παπαρούνης, Πέτρος Πολυμένης Νάση Σιαφάκα

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝ(ΙΔ)ΕΣ – ΟΜΑΔΕΣ

Σπύρος Αγγελόπουλος, Έλενα Ακύλα, Μάντυ Αλμπάνη, Λιλιάνα Αρεταίου, Ανδρέας Βάης, Εριφύλη Βενέρη, Μιχαηλάγγελος Βλάσσης Ζιάκας, Παναγιώτης Βούλγαρης, Δημήτρης Γεωργακόπουλος, Εύα Γιαννακοπούλου, Μαρία Γουβέλη, Ρία Δάμα, Παναγιώτης Δαραμάρας, Αγγελική Δουβέρη, Νίκος Ζωιόπουλος, Γιώργος Θεοδώρου, Ευθαλία Θλιβερού, Στέφανος Καμάρης, Κατερίνα Κανακάκη, Αντώνης Κανέλλος Κατερίνα Κατσιφαράκη, Εύα Κολιοπάντου, Μαρία Κόντη, Παναγιώτα Κότσιρα, Γιώργος Λυτζέρης, Κωστούλα Μάκη, Διονύσης Ματαράγκας, Δημήτρης Μιχάλαρος, Κώστας Μπασάνος, Περσεφώνη Μύρτσου, Κώστας Ντάφλος, Μαρία Νυμφιάδη, Γιώργος Παπαδάτος, Μαργαρίτα Πέτροβα, Νίκος Παπαδημητρίου, Ήρα Παπαδοπούλου, Νίκος Παπαδόπουλος, Δημήτρης Παπουτσάκης, Λία Πέτρου, Νίκος Ποδιάς, Ηλίας Πούλος, Εύη Ρουμάνη, Βαγγέλης Σάββας, Χριστίνα -Σύλβια Σημαντήρα, Νίκος Σιδηρόπουλος, Ανδρέας Σιτορέγκο, Πάνος Σκλαβενίτης, Δημήτρης Σκουρογιάννης, Φοίβος Σοφικίτης, Νάιρα Στεργίου, Εύα Στεφανή, Έλενα Στίγκα, Τάσος Τριανταφύλλου, Μάγδα Ταμμάμ, Κωνσταντίνος Τηλιγάδης, Κωνσταντίνος Τσιούτας, Άννα Τσουλούφη-Λάγου, Κώστας Τσώλης, Ζωή Φιλίππου, Βασίλης Φιορεντζάκης, Έφη Φουρική, Δημήτρης Χαλάτσης, Στέφανος Χανδέλης, Μυρτώ Χμιελέφσκι, Κώστας Χριστόπουλος, Στέλλα Χριστοφή, Bill Anagnos, Anosia, Sinodi Papu, studio refugees

<https://synoikismos.wordpress.com/>

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΛΕΓΡΑΚΗΣ

διδάσκων ΔΠΜΣ «STS»,
Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης, ΕΚΠΑ,
μέλος της συνεργατικής ομάδας σχεδιασμού
COMMONSPACE

Η έννοια του «έξυπνου» παρουσιάζεται ως κάτι καινοτόμο, πρωτοποριακό και μοντέρνο που έχει εισβάλει στη ζωή μας τα τελευταία χρόνια. Τεχνολογικοί κολοσσοί αξιοποιούν την τεχνητή νοημοσύνη και τη διαχείριση μεγάλου όγκου δεδομένων για να διαμορφώσουν τεχνολογικές επιλογές αυτοματοποίησης οι οποίες θεωρητικά κάνουν τη ζωή μας ευκολότερη. Οι «χαζοί» χρήστες κατακλύζονται από «έξυπνες» εφαρμογές: το κινητό μας, το ρολόι μας, το αυτοκίνητό μας, ο υπολογιστής μας είναι πλέον «έξυπνες» συσκευές. Ανάβουν τα φώτα στο σπίτι μας για εμάς πριν από εμάς, μετράνε τα βήματά μας στον δρόμο, ελέγχουν την υγεία και το περιβάλλον μας με δεικτες και μετρήσεις σε «πραγματικό» χρόνο. Κυρίως, όμως συλλέγουν δεδομένα από τις καθημερινές μας συνήθειες και έτσι καθορίζουν και καθοδηγούν την κατανάλωσή μας.

Περίπου το ίδιο συμβαίνει και με την έννοια της «ανθεκτικότητας». Ένας όρος προερχόμενος από την οικολογία ως το «μέτρο της δυνατότητας αυτο-διατήρησης των συστημάτων μέσα από την απορρόφηση των αλλαγών και των διαταραχών» (Holling, 1973), έχει εισβάλει τα τελευταία χρόνια στη ζωή μας ως αίτημα περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Οι πόλεις και οι κοινωνίες μας καλούνται να γίνουν ανθεκτικές για να «αντιστέκονται, να προσαρμόζονται και να ανακάμπτουν από τις συνέπειες του εκάστοτε κινδύνου έγκαιρα και αποτελεσματικά» (UNISDR, 2009) ή/και να «μπορούν να αντιμετωπίσουν αλλαγές στην απόδοση, στην αποτελεσματικότητα ή στη νομιμότητα» (OECD, 2009) ή/και «να αντιστέκονται και να ανακάμπτουν μετά από κρίσεις [όπως μία φυσική καταστροφή, η κατάρρευση των κρατικών υποδομών ή μία υβριδική ή ένοπλη επίθεση], συνδυάζοντας τόσο την πολιτική ετοιμότητα, όσο και τη στρατιωτική ικανότητα» (NATO, 2022). Ο ΟΗΕ, ο ΟΟΣΑ, το NATO αλλά και η ΕΕ και η Παγκόσμια Τράπεζα θέτουν ένα κοινό διά ταύτα για την ανθεκτικότητα. Ανάγκη σταθερότητας και καμία αλλαγή, κανένας μετασχηματισμός απέναντι στο status quo του σύγχρονου, νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού.

Όσο κι αν φαντάζουν νέες, αυτές οι διαδικασίες είναι συνυφασμένες με τον καπιταλισμό, τουλάχιστον κατά τον 20ό αιώνα. Η ιστορία της Τεχνολογίας μάς διδάσκει ότι διάφορες τεχνικές και τεχνολογικές «καινοτομίες» εισάγονται συνεχώς στην καπιταλιστική παραγωγή ως προσπάθειες αύξησης της παραγωγής, αυτοματοποίησης λειτουργιών και –τελικά– ελέγχου και επιτήρησης των εργαζομένων και μεγιστοποίησης της υπεραξίας που μπορεί να εξαχθεί από αυτούς/ές. Ένα μικρό αλλά κομβικό παράδειγμα στην ελληνική ιστορία είναι η εισαγωγή «έξυπνων» μηχανών στην σιγαροποία (βλ. Καραμπάτσος, 2016). Στο διεθνές πεδίο και ειδικά στα ζητήματα της ενέργειας, είναι χαρακτηριστικό ότι ήδη από τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, υπάρχουν προσπάθειες για να γίνει το δίκτυο ηλεκτρικής ενέργειας «έξυπνο» (βλ. Slayton, 2013), διαδικασία που δεν μείωσε την κατανάλωση ενέργειας ή τις τιμές του ηλεκτρικού ρεύματος – αν αυτοί παρουσιάζονταν ως οι στόχοι.

ΚΩΣΤΟΥΛΑ ΜΑΚΗ

συγγραφέας,
κοινωνική ψυχολόγος (ΜΑ, Ph.D)

Είμαι σαν κάποιο βασιλιά σε μια σκοτεινή χώρα,
πλούσιον, αλλά χωρίς ισχύ, νέον, αλλά από τώρα
γέρο, που τους παιδαγωγούς φεύγει, περιφρονεί,
και την ανία του να διώξει ματαιοπονεί
μ' όσες μπαλάντες απαγγέλλει ο γελωτοποιός του.
Τίποτε δε φαιδρύνει πια το μέτωπο του αρρώστου,
ούτε οι κυρίες ημίγυμνες, που είν' έτοιμες να πουν,
αν το θελήσει, πως πολύ πολύ τον αγαπούν,
ούτε η αγέλη των σκυλιών, οι ιέρακες, το κυνήγι,
ούτε ο λαός. Προστρέχοντας, η πόρτα όταν ανοίγει.
Γίνεται μνήμα το βαρύ κρεβάτι του, κι αυτός,
χωρίς ένα χαμόγελο, σέρνεται σκελετός.
Χρυσάφι κι αν του φπάνουν οι σοφοί, δε θα μπορέσουν
το σαπισμένο τού είναι του στοιχείο ν' αφαιρέσουν,
και με τα αιμάτινα λουτρά, τέχνη ρωμαϊκή,
ιδιοτροπία των ισχυρών τότε γεροντική,
να δώσουνε θερμότητα σ' αυτό το πτώμα που έχει
μόνο της Λήθης το νερό στις φλέβες του και τρέχει.
— Charles Baudlaires, «Spleen», μτφρ. Κώστας Καρυωτάκης,
Ελεγεία και Σάτυρες, σ. 134

Από τη στιγμή που ο φετιχισμός της τελεολογικής προόδου εγκαταλείφθηκε, ο χρόνος στην ιστορία αποκαλύπτεται σαν μια σύνθεση τυχαίων συναντήσεων, συστηματικών αποκλεισμών, μισοξεχασμένων δεδομένων οι οποίοι συνοδεύονται από αβεβαιότητα. Επιπλέον, παρά την εξακολουθητική μνημονική ανάκληση που εκφράζεται στον δημόσιο χώρο με επαναλαμβανόμενες εορταστικές μνημειακές επτείους για τα καθοριστικά ιστορικά γεγονότα, ο χρόνος σπάει σε θραύσματα τα οποία αφήνουν συγκεκριμένα ίχνη. Όλες οι απόπειρες προσέγγισης στους δημόσιους χώρους ακολουθούνται από συγκεκριμένες παρεμβάσεις και αντίστοιχες αφηγήσεις, προσκαλώντας τον καθένα να προβεί στις δικές του οικειοποιήσεις και να εντοπίσει την ιστορικότητα του παρόντος και τις αλληλεπιδράσεις παρόντος, παρελθόντος, μέλλοντος. Αν υποθέσουμε ότι η γραμμική αφήγηση της ιστορίας είναι επίπλαστη —παρά την επίμονη επιβίωση του ιστορικισμού— και ότι η διάκριση του γραμμικού χρόνου στην ανασύσταση και συγκρότηση του παρελθόντος είναι συχνά μια πεισματική «αυταπάτη», τότε αναμενόμενα προκύπτουν σημαντικά πολιτικά ζητήματα για τους τρόπους με τους οποίους προσεγγίζουμε και νοηματοδοτούμε στις διάφορες εκδοχές των υποκειμενικότητων τον δημόσιο χώρο. Καταρχήν στους διλημματικούς κοινούς τόπους και τις διαρκείς αλλαγές τους ο δημόσιος χώρος προσεγγίζεται ακόμα με βάση την αντίστίξή του: τον ιδιωτικό χώρο. Το σπίτι άμεσα συνδεδεμένο στο κοινωνικό φαντασιακό με τον προσωπικό χώρο

συνεύρεσης οικείων ανθρώπων κατασκευάζεται συχνά σαν το αντίθετο του δημόσιου χώρου. Ταυτίζεται επίσης με εικόνες οικειότητας, χαλάρωσης και ασφάλειας, παρόλο που είναι γνωστό σε όλους και όλες πως η βία δεν είναι μόνο δημόσια και συνομιλεί πάντα άμεσα με αυτήν του ιδιωτικού χώρου, καθώς κινητοποιούνται ζητήματα για το τι είναι επιτρεπτό και τι όχι, τι θεωρείται «κανονικό» και τι περιθωριοποιημένο.

Κάθε φορά που ο δημόσιος χώρος «επενδύεται» ιστορικά με ιστορίες μνήμης και λήθης και γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας και μετασχηματισμών με παράλληλες επιστρώσεις του παροντικού, το ιδιωτικό μπορεί να γίνει δημόσιο. Αναζητώντας τα παρελθοντικά ίχνη, η καθημερινότητα γίνεται υλική στην παρακολούθηση της ιστορίας των σπιτιών και της διαδρομής τους. Τα σπίτια ερειπώνουν και εγκαταλείπονται, ανακαινίζονται ή ηκρεμίζονται για να καλύψουν άλλες ανάγκες, καταγράφουν τα ταξικά, έμφυλα ή εθνικά χαρακτηριστικά των κατοίκων τους, γίνονται συχνά μουσειακό είδος ή αντικείμενο θαυμασμού αν κάποιο γνωστό πρόσωπο τα είχε κατοικήσει. Άλλωστε έχουν παγιωθεί στην πολιτιστική τουριστική βιομηχανία οργανωμένες ξεναγήσεις σε περιοχές και σπίτια με συγκεκριμένες θεματικές: τα σπίτια των καλλιτεχνών/ποιητών, των πολιτικών, των «χαμένων», εκτοπισμένων πληθυσμών (θυμίζω εδώ τους τρόπους με τους οποίους αναζητούνται/τιμούνται μνημονικά οι παρυσίες των εβραίων στα Γιάννενα και τη Θεσσαλονίκη ή ό,τι έχει διατηρηθεί από τις προσφυγικές γειτονίες της παλιάς Αθήνας). Επικρατεί τοιουτοτρόπως μια διαρκής πάλη ανάμεσα στο καινούργιο και το παλιό, τη μνήμη και τη λήθη, την επικράτηση διαφορετικών πολιτικών αφηγήσεων για το παρελθόν. Το παρελθόν ως κάτι οριστικά χαμένο το οποίο όμως «θυμόμαστε» με συγκεκριμένους τρόπους μπορεί εύκολα να καταλήξει σε εξιδανικευμένες φολκλορικές προσεγγίσεις με την πιστή αναπαράσταση ολόκληρων χωριών για να γνωρίσουμε πώς ζούσαν οι άνθρωποι στο παρελθόν (στέκομαι εδώ στην πόλη του York την πρώτη φορά που την επισκέφτηκα, όπου οι χαρούμενοι τουρίστες αναμειγνύονταν με ηθοποιούς μεταμφιεσμένους σε χωρικούς, ιππότες ή δεσποσύνες). Παραμένει λοιπόν κομβικό τι διατηρείται και τι όχι ανάμεσα στη μνήμη και τη λήθη και πώς όλα αυτά φιλτράρονται από τις διαφορετικές εκδοχές των ταυτοτικών εκδοχών στους κοινούς τόπους/λόγους για τα όρια δημόσιου και ιδιωτικού χώρου στη διαχρονία παρόντος-παρελθόντος. Το έργο του Sebald ορίζει με λεπτομερή ακρίβεια όλα αυτά τα ζητήματα, αφού η ιστορικότητα μετοικεί παράλληλα σε αυτό που ήταν και αυτό που είναι, στο πολιτικό και το προσωπικό. Την ίδια στιγμή ο Καβάφης διευρύνει διαρκώς τις αρχαιολογίες του χρόνου με διαρκείς συνομιλίες ανάμεσα στα πρόσωπα, τις αναγνώσεις, τις υποκειμενικές επιθυμίες και τη διεύρυνση της ιστορικότητας στη σχέση με το παρελθόν στο παρόν.

Στους διαρκείς μεταβατικούς χώρους, συμβολικούς και πραγματικούς, δημόσιου και ιδιωτικού, και στις διαρκείς μνημονικές επιτελέσεις στον χώρο της κριτικής των ιδεών, της ιστορίας και της τέχνης, ό,τι ορίστηκε ως *spleen* στο έργο του Baudelaire και του Benjamin παραμένει και αυτό διαρκώς διλημματικό. Ό,τι εκφράζεται ως μελαγχολία, ως αριστερή μελαγχολία αν χρειάζεται να προσδιοριστεί με μεγαλύτερη ακρίβεια, μπορεί να είναι αφορμή για πολιτικό

ΕΙΡΗΝΗ ΜΙΧΑ

αναπληρώτρια καθηγήτρια,
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Είναι επιστημονικά ιδιαίτερα σημαντικό και ελπιδοφόρο να αναπτύσσονται πρωτοβουλίες που βάζουν στο επίκεντρο τον δημόσιο χώρο, και ακόμα περισσότερο που διερωτώνται «ποιοι δημόσιοι χώρος;», με ποιο περιεχόμενο, με ποια υλική, κοινωνική, πολιτική, ηθική ή και συμβολική υπόσταση. Ανοίγεται έτσι ένα καίριο πλαίσιο προβληματισμού που αφορά τα πολλαπλά συμφραζόμενα του δημοσίου, αλλά και προσπάθειες και πρακτικές να διεκδικηθούν. Στη συγκρότηση αυτού του πλαισίου επιχειρεί να συμβάλει αυτό το κείμενο, μέσα από επιλεκτικές θεωρητικές περιηγήσεις, που συνομιλούν, αρθρώνοντας μια ενδιαφέρουσα οπτική – μια ματιά που μετατοπίζει τη συζήτηση από τα άκρα, σε έναν ενδεχόμενο, ρευστό, αλλά και επίμονο ενδιάμεσο χώρο.

- Δημοσίο είναι κάτι που μπορείς να μοιραστείς με άλλους.
- «Κάτι» είναι τα όνειρά σου, οι εμπειρίες σου, το φαγητό, οι γνώσεις, τα μυστικά, οι σκέψεις.
- Το να μοιράζεσαι κάτι το κάνει δημόσιο, αλλά με πόσους ανθρώπους χρειάζεται να το μοιραστείς για να είναι κάτι δημόσιο;
- in Common: φωτο-ιστορίες παιδιών για τη δημόσια ζωή¹

ΤΑ ΠΟΛΛΑΠΛΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ

Στους κλάδους που μελετούν και παρεμβαίνουν σχεδιαστικά στον χώρο, η έννοια του δημόσιου παραπέμπει συχνά μονοσήμαντα στην υλική του υπόσταση: στους δρόμους, τις πλατείες, τις παιδικές χαρές, τα πάρκα, τις ακτές, τα δάση, όταν δεν ελέγχονται καθοριστικά από ιδιώτες. Ωστόσο, όπως έγραφε από τη δεκαετία του '60 ο Jürgen Habermas (1961:13-4), η λέξη «δημόσιο» καλύπτει σειρά από σημασίες: δημόσια είναι μια εκδήλωση ορατή, προσιτή, ένα κτίριο που στεγάζει κρατικές υπηρεσίες, μια επίσημη τελετή ή ένα αναγνωρίσιμο, δημοφιλές, πρόσωπο. Ο λόγος που εκτίθεται, που έχει τη δυνατότητα να γίνει αντιληπτός από ένα ευρύ κοινό. Ο δημόσιος χώρος συνεπώς αναφέρεται και σε κοινωνικές λειτουργίες που έχουν να κάνουν με τη συνάντηση, την επικοινωνία, τις σχέσεις, την αναγνώριση ή την αφάνεια. Αναφέρεται επίσης στη σφαίρα της πολιτικής, στο δικαίωμα λόγου, έκφρασης, συμμετοχής, αλλά και πρόσβασης σε δημόσια αγαθά. Στον σύγχρονο εμπορευματοποιημένο χαρακτήρα των πόλεων αναφέρεται επίσης στους χώρους κατανάλωσης, στις διαδικασίες ιδιωτικοποίησης, εξευγενισμού και εντεινόμενης επιτήρησης. Κάθε μια από τις παραπάνω εστιασείς έχει τη δική της γενεαλογία, τους δικούς της αγώνες και τις δικές της θεωρητικές επεξεργασίες,

οι οποίες συνομιλούν ή/και αντιπαρατίθενται, σε μια ζωντανή συζήτηση που αναδεικνύει τα πολλαπλά περιεχόμενα του δημόσιου σε σημαντικό πολιτικό επίδοκο με αρκετά σύνθετες συνδηλώσεις.

Τη συζήτηση για τη δημόσια και την ιδιωτική σφαίρα ανοίγουν, στα μέσα του προηγούμενου αιώνα, κυρίως κοινωνικοί και πολιτικοί επιστήμονες, τονίζοντας, στις θεωρητικές τους διερευνήσεις τη σημασία ενός κοινού πεδίου, ενός χώρου συναλλαγής και ελεύθερης έκφρασης, στο οποίο, το κοινό δικαιούται και δεσμεύεται να συμμετέχει ενεργά. Σε αυτές τις αρχές στηρίζει ο Κορνήλιος Καστοριάδης (2000:136) τη δυνατότητα να αμφισβητούνται παγιωμένα νοήματα και κληρονομημένοι θεσμοί σε μια διαρκή διαδικασία αυτοθέσμησης της κοινωνίας, ενώ ο Richard Sennett (1999:277) μιλάει για έναν χώρο κοινωνικής αλληλενέργειας, στον οποίο τα άτομα (ανα)δημιουργούν τα νοήματα της ζωής τους. Το «δημόσιο» «δηλώνει τον ίδιο τον κόσμο στην έκταση που είναι κοινός για όλους μας και διακρίνεται από τον χώρο που κατέχουμε ιδιωτικά μέσα σε αυτόν», γράφει η Hannah Arendt (1986:47). Ο χώρος αυτός, όπως καθετί που βρίσκεται «μεταξύ», συνδέει και συγχρόνως χωρίζει τους ανθρώπους.

Κληρονομιά από αυτή την πρώιμη θεωρητική συζήτηση είναι και μια ιδεατή κατασκευή της αρχαίας Ελληνικής δημοκρατίας, ως πεδίο ελεύθερης σκέψης, και ισότιμης έκφρασης. Ένα πολυσήμαντο παράδειγμα προς διερεύνηση, το οποίο όμως χρησιμοποιήθηκε μετέπειτα για να θεμελιωθεί ακόμα ένα δίπολο – ιδιαίτερα βολικό για τη Δυτική παράδοση που αρέσκεται να δομεί διχοτομικά τις προσεγγίσεις της, αλλά και εγγώρια αποτελεσματικό, για να εμπεδωθεί στην επίσημη ιστορική αφήγηση η ανωτερότητα της εθνικής μας ταυτότητας... Έτσι παγιώθηκε η αντίληψη του διπολικού σχήματος που αντιπαραθέτει το δημόσιο στο ιδιωτικό, σε μια αντιπαραβολή ωστόσο και εξίσου άνιση, καθώς ο δεύτερος πόλος νοείται κατώτερος, συγκεντρώνοντας τις υποδεέστερες, αθέατες και απαξιωμένες λεπτομέρειες της οικιακής καθημερινότητας.

ΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΚΑΝΟΝΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ

Ο φεμινιστικός λόγος από τη δεκαετία του '60 συνέβαλε καθοριστικά στην αμφισβήτηση ενός ιστορικά ιδεατού προτύπου δημοσιότητας – εξάλλου στην αρχαία πόλη της Αθήνας, γυναίκες, δούλοι, και «βάρβαροι», αποκλείονταν από τον πολιτικό χώρο των αποφάσεων. Ακόμα, το φεμινιστικό κίνημα, με το ευρηματικό σύνθημα «το προσωπικό είναι πολιτικό» επιχείρησε να αποδομήσει το δίπολο, φέρνοντας στο φως τις σιωπηλές εξουσίες του ιδιωτικού χώρου. Όπως έχει επισημάνει η Seyla Benhabib (1998:77), οι αγώνες ενάντια στην καταπίεση έχουν ως αφετηρία τον επαναπροσδιορισμό όσων έχουν καταχωρηθεί ως ιδιωτικά, σε ζητήματα δημόσιας σημασίας και διαπραγμάτευσης. Το δίπολο χαρτογραφεί και οριοθετεί επικράτειες κανονικότητας, ορίζει συμπεριφορές, σεξουαλικές ταυτότητες και ρόλους, και ό,τι δεν υπάγεται στις δικές του αρχές, εξοβελίζεται, θεωρείται άτυπο, άνομο ή και επικίνδυνο. Η Elizabeth Grosz (2001:91-93) προχωράει στον συλλογισμό της ένα βήμα παραπέρα: Σε κατηγορίες άκαμπτες και διχοτομικές –αντιθέσεις αμοιβαία αποκλειστικές και εξαντλητικές (Α και -Α)– ενυπάρχει ένας χώρος, ακριβώς

1 Εθνογραφικό ερευνητικό πρόγραμμα Connectors, 2014-17, για τη δημόσια και την ιδιωτική ζωή. Συνεργάστηκαν 45 παιδιά ηλικίας 6-8 ετών από το Λονδίνο την Αθήνα και το Χαϊντεραμπάντ. Υπεύθυνοι στην Αθήνα: Σεβαστή-Μέλισσα Νόλα και Χρήστος Βαρβαντάκης. Το απόσπασμα είναι από την τελική έκθεση στην Αθήνα τον Φεβρουάριο 2018.

ένταξη των φυσικών στοιχείων και των κοινών πόρων στην καθημερινή ζωή. Διαφορετικές τακτικές συλλογικών δράσεων στα σύνορα της αρχιτεκτονικής με την τέχνη, σε συνδυασμό με χρονικές τακτικές, εστιάζονται στην ενημέρωση και τη συμμετοχή της κοινότητας για την εμφάνιση των ζητημάτων που την αφορούν, για την ενεργοποίηση της τοπικής δημόσιας σφαίρας, καθώς επίσης για την αποκατάσταση της κοινωνικής συνοχής, την ανάδειξη, την ένταξη και την απόδοση του υλικού αποθέματος στην τοπική κοινότητα² κ.λπ.

Η απελευθέρωση χώρου και η επιδίωξη ένταξης των κοινών αγαθών στη ζωή της πόλης μέσα από ενσώματο σχεδιασμό χρηστικής τέχνης είναι χαρακτηριστική στην περίπτωση ενός συλλογικού εργαστήριου στην περιοχή του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου από τους Irational duo με τη συμμετοχή του τοπικού Πανεπιστημίου στο Στρασβούργο το 2002. Εστιάστηκε στην κατασκευή ενός κρουστού μουσικού οργάνου από την περισυλλογή αντικειμένων που βρέθηκαν στον δημόσιο χώρο, το οποίο μάλιστα λειτούργησε ταυτόχρονα και ως πλωτό μέσο (σχεδία). Τέτοιου είδους παρεμβάσεις δημόσιας τέχνης επιχειρούν να διαπραγματευτούν όρια ζωνών ελέγχου, αποκλεισμού ή απαγόρευσης, επιτρέποντας προσωρινή πρόσβαση και εφήμερη διαμονή σε απρόσιτες περιοχές, καλλιεργώντας έτσι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου. Οι δράσεις αυτές επιχειρούν την ενότητα του φυσικού χώρου-χρόνου και την αποκατάσταση της παραβιασμένης συνέχειας των ελεύθερων εκτάσεων από τεχνητές οριοθετήσεις περιφράξεων³.

2 Σε πολλές περιπτώσεις έχουμε σύμπραξη καλλιτεχνικών ομάδων (όπως YoHa, Critical Art Ensemble, και Arts Catalyst) που στρέφονται προς μια διαφορετική κατεύθυνση μνημειοποίησης και παραγωγής ανεπίσημης ενεργής μνήμης με την ενθάρρυνση κοινωνικών συσχετίσεων στον τόπο (place making).

3 Στο παράδειγμα της διαπέρασης συνόρων «Crossing the Rhine» του προγράμματος «borderXing» των Irational, η εκμεταλλεόμενη συνθήκη αφορά την πολιτική και ποιητική μεταφορά της διάστασης του δικαίου στο νομικό καθεστώς της πλεύσης, όπου αποδίδεται προτεραιότητα στο πιο ανίσχυρο πλεούμενο βάσει του εκτοπίσματος. Η διαπέραση των συνόρων στο πλαίσιο γεω-πολιτικών ποιητικών χωρο-τακτικών πολιτικής τέχνης συνδέεται με κριτικές πράξεις εναντίωσης, αμφισβήτησης των ορίων, πολιτικής ανυπακοής, διαμαρτυρίας και μαζί χαρούμενου παιχνιδιού, χάκερ-τέχνης ή σπορ-τέχνης. Σε νέες αναγνώσεις τα όρια διαπραγματεύονται ως τοίχοι αναρρίχησης έτσι ώστε να αποδίδεται διαφορετική χρησιμότητα στα πράγματα, όπου τα όρια αμφισβητούνται και διαπραγματεύονται ως σύνορα ή περάσματα. Βλ.: Electronic Disturbance Theater (Ricardo Dominguez, Carmin Karasic, Stefan Wray, Brett Stalbaum), στο Ντάφλος, Κώστας (2016), *Τακτικές Τεχνοπολιτικών Μέσων: διαδικασίες συγκρότησης κοινών τόπων (διατάξεις)*, Αθήνα: Κάλλιπος /E-PUB, και στο Ντάφλος, Κώστας (2016), *Επιτελεστικές Πρακτικές Τέχνης: διαδικασίες συγκρότησης κοινών τόπων (δρώνα πρόσωπα)*, Αθήνα: Κάλλιπος /E-PUB, και βλ.: Ντάφλος, Κώστας (2021), «Η δημόσια σφαίρα της net art από την επίκαιρη κριτική χωρική ενσώματη στροφή», στο Αυγητίδου Α. (επιμ.), *Δημόσια τέχνη / Δημόσια σφαίρα*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, σ. 159-175.

ΗΡΑ ΗΛΙΑΝΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ανεξάρτητη επιμελήτρια,
Δρ. Επικοινωνίας

Σε κάθε πόλη, συνήθιζε να λέη ό ποιητής Απολλιναίρ,
υπάρχουν όπωσδήποτε και μερικοί άθάνατοι.

Δυνατόν να είσαστε σείς κύριε μεταξύ αυτών ή άκόμα
κι έσεις κύριε. Δέν ξέρω. Πάντως για ένα είμαι σε θέση να
σας βεβαιώσω: ότι υπάρχουν. Δέν άποκλείεται έλάχιστοι.
Όμως ύ π ά ρ χ ο υ ν.

— Νίκος Εγγονόπουλος, «Μπαλλάντα τής Ψηλής Σκάλας», από το
Στην Κοιλιάδα με τους Ροδώνες, Ίκαρος 1978

ΠΡΑΞΗ Α'

Κορυφαίος: Εντός και εκτός εισαγωγικών, εντός και εκτός πλαισίου οικονομικών όρων και επιβεβλημένων πολιτικών, άραγε, σε τι επενδύουμε και ποια είναι η απόδοση που προσδοκούμε;

Χορός: *Προσδοκώ ανάσταση νεκρών,
ακίνητα, μετοχές, μετρητά,
κότερα, πισίνες, έργα τέχνης,
αθανασία.*

Αγγελιοφόρος: Όταν ο δημόσιος χώρος, η θάλασσα, η ακτή, το νερό, γίνονται αντικείμενα προς εκμετάλλευση και επένδυση, το ερώτημα δεν μπορεί να είναι τι θα αποδώσουν, και σε ποιον. Το ερώτημα είναι μάλλον πόσο σύντομα θα εξοντώσουν τις ίδιες τις κοινωνίες που το αποδέχονται.

Η μετάλλαξη μιας πόλης μπορεί να φαίνεται αρχικά αργή αλλά σύντομα καταλήγει σαρωτική. Η ωμή λογική απόλυτης χρησιμότητας και κέρδους που σταδιακά προκρίνεται ως βέλτιστη πρακτική στον αστικό σχεδιασμό, αποσιωπά ή εξορίζει κάθε ευκαιρία για ανάπτυξη κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων. Χώρων ελεύθερης συνάντησης, συνάνθροισης, αντίαμωσης, ανταλλαγής. Αργότερα, επιβάλλεται καθ' ολοκληρίαν και εξορίζει τις κοινότητες από την ίδια την ιστορική τους μνήμη και συνέχεια. Αν όπως λέγεται, είμαστε ό, τι θυμόμαστε, οι συνεχείς μεταλλάξεις της πόλης αποξενώνουν με βεβαιότητα τους κατοίκους από τον ίδιο τους τον εαυτό.

ΠΡΑΞΗ Β'

Κορυφαίος: Σε μια πόλη κριματισμένη ας ασημώσουμε όλους τους έχοντες για να βρούμε μια γωνιά κάτω από τη σκάλα. Η τιμολόγηση βέβαια θα είναι ακριβή για την κάλυψη των αναγκών των νεοεξευγενισμένων κοινοτήτων.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΛΑΤΣΗΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΟΥΝΤΟΥΡΗΣ

Εικαστικός
Ιδιωτικός υπάλληλος

Η συνείδηση ότι πρόκειται να ανατινάξουν το συνεχές της ιστορίας είναι χαρακτηριστικό των επαναστατικών τάξεων τη στιγμή της δράσης τους. Η Μεγάλη Επανάσταση καθιέρωσε ένα καινούργιο ημερολόγιο. Η μέρα, με την οποία τίθεται σε ισχύ ένα ημερολόγιο, λειτουργεί σαν ιστορικός πυκνωτής του φιλμ του χρόνου. Και ουσιαστικά είναι η ίδια μέρα που επανέρχεται ολοένα με τη μορφή των εορτών, που είναι ημέρες ανάμνησης. Γι' αυτό τα ημερολόγια δεν μετρούν το χρόνο όπως τα ρολόγια. Αποτελούν μνημεία μιας ιστορικής συνείδησης, ίχνη της οποίας δεν διακρίνονται πια ούτε αμυδρά στην Ευρώπη εδώ κι εκατό χρόνια. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της επανάστασης του Ιούλη παρεμβλήθηκε ένα επεισόδιο που έδειξε πως αυτή η συνείδηση είναι ακόμη ζωντανή. Με τον ερχομό της πρώτης βραδιάς των συγκρούσεων συνέβη να πυροβολήσουν, ανεξάρτητα το ένα από το άλλο και ταυτόχρονα, τα ρολόγια των πύργων σε πολλά σημεία του Παρισιού. Ένας αυτόπτης μάρτυρας, που οφείλει ενδεχομένως τη διορατικότητά του στην ομοιοκαταληξία, έγραψε:

«Qui le croirait! on dit, qu' irrites contre l' heure
De nouveaux Josues au pied de chaque tour,
Tiraient sur les cadrans pour arreter le jour».

[Ποιος θα το πίστευε! Λένε πως, εξοργισμένοι με το χρόνο
Νέοι Ιωσίες στη βάση κάθε πύργου,
Πυροβολούσαν τις πλάκες των ρολογιών για να σταματήσουν τη μέρα.]
— Walter Benjamin, *Πάνω στην έννοια της ιστορίας Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας*

Ένα βασικό στοιχείο για να κατανοηθεί το υποκείμενο και το πώς αυτό έχει συγκροτηθεί στον δυτικό κόσμο, είναι η έννοια του αφηρημένου χρόνου στον Καπιταλισμό (σε αντίθεση με τον συγκεκριμένο χρόνο παλαιότερων κοινωνικών σχηματισμών). Η ιστορική καταγωγή της αντίληψης του αφηρημένου χρόνου θα πρέπει να ιδωθεί υπό τους όρους της σύστασης της κοινωνικής πραγματικότητας αυτού του χρόνου σε συνάφεια με την εξάπλωση των καθορισμένων από το εμπόρευμα κοινωνικών σχέσεων (του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής). Η σύλληψη του χρόνου σαν μια ανεξάρτητη από τα φαινόμενα μεταβλητή, όπως και η λειτουργία του, αναπτύχθηκε μόνο στη σύγχρονη Δυτική Ευρώπη. Η ιδέα του αφηρημένου χρόνου, η οποία έγινε αυξανόμενα κυρίαρχη στη Δυτική Ευρώπη μεταξύ 14ου και 17ου αιώνα, εκφράστηκε πιο emphaticά από τη διατύπωση του Νεύτωνα για τον «απόλυτο, αληθινό και μαθηματικό χρόνο ο οποίος ρέει ομοιόμορφα χωρίς να εξαρτάται από τίποτα το εξωτερικό». Ο αφηρημένος χρόνος είναι μια ανεξάρτητη μεταβλητή. Συντάσσει έναν ανεξάρτητο σκελετό μέσα από τον οποίο εμφανίζονται η κίνηση, τα γεγονότα, οι πράξεις. Ένας τέτοιος χρόνος διαιρείται σε ίσες, σταθερές, μη-ποιοτικές μονάδες. Μια τέτοια κατανόηση, η οποία σχετίζεται με την ιδέα

της κίνησης σαν αλλαγή χώρου λειτουργικά εξαρτημένη από τον χρόνο, δεν υπήρχε στην αρχαία Ελλάδα, στον Ισλαμικό κόσμο, στην πρώιμη μεσαιωνική Ευρώπη, στην Ινδία ή στην Κίνα (αν και σταθερές χρονικές μονάδες όντως υπήρχαν και στην Κίνα). Η διαίρεση του χρόνου σε ομοιογενή και ανταλλάξιμα «εσωτερικά» μέρη ήταν ξένη προς τον κόσμο της αρχαιότητας και του πρώιμου Μεσαίωνα. Ο αφηρημένος χρόνος, λοιπόν, είναι ιστορικά μοναδικός στον καπιταλισμό.

«Η ποσότητα του χρόνου η οποία καθορίζει το μέγεθος της αξίας ενός εμπορεύματος είναι μια εξαρτημένη μεταβλητή. Ο χρόνος ο ίδιος, ωστόσο, έγινε ανεξάρτητος από τη δραστηριότητα – είτε κοινωνική, είτε ατομική είτε φυσική. Έγινε μια ανεξάρτητη μεταβλητή, μετρημένη σε σταθερές, συνεχείς, ισόμετρες, ανταλλάξιμες συμβατικές μονάδες (ώρες, λεπτά, δευτερόλεπτα), η οποία εξυπηρετεί ως απόλυτο μέτρο της κίνησης και της εργασίας ως ανάλωσης. Γεγονότα και δραστηριότητες γενικά, εργασία και παραγωγή ειδικά, τώρα λαμβάνουν χώρα μέσα από το χρόνο και καθορίζονται από αυτόν – έναν χρόνο ο οποίος έχει γίνει αφηρημένος, απόλυτος και ομοιογενής. Η χρονική κυριαρχία η οποία συστήνεται από τις μορφές του εμπορεύματος και του κεφαλαίου δεν περιορίζεται στην παραγωγική διαδικασία αλλά επεκτείνεται σε όλες τις πλευρές της ζωής». (M. Postone)

Ο συγκεκριμένος χρόνος μπορεί να διαιρεθεί σε κυκλικό (αγροτικός, εκκλησιαστικός και αρχοντικός χρόνος) και γραμμικό, μη συνεχή χρόνο. Ο συγκεκριμένος χρόνος είναι μια εξαρτημένη μεταβλητή, με σαφή ποιοτική διάσταση, ενώ οι μονάδες μέτρησής του είναι επίσης μεταβλητές – αν και όχι πάντα (βλ. π.χ. αρχαία Κίνα). Στον αντίποδα, ο αφηρημένος χρόνος είναι ψεύτικα κυκλικός/γραμμικός, συνεχής, ομοιογενής και ομοιόμορφος. Είναι, επομένως, διαιρέσιμος σε ίσα και σταθερά μέρη, τα οποία είναι άμεσα ανταλλάξιμα μεταξύ τους.

Η χρήση του συγκεκριμένου χρόνου και άρα η μέτρηση του κοινωνικού χρόνου βάσει συγκεκριμένων εργασιών έχει διαπιστωθεί εμπειρικά σε μια σειρά κοινωνιολογικών, εθνολογικών και ιστορικών μελετών. Στη Μαδαγασκάρη, λόγω χάρη, συνηθισμένες μονάδες μέτρησης ήταν το τηγάνισμα μιας ακρίδας (μία στιγμή), το καλό ψήσιμο του καλαμποκιού (περίπου ένα τέταρτο της ώρας, που με τη σειρά του αντιστοιχεί στο χρονικό διάστημα που απαιτείται, σύμφωνα με τους ντόπιους, για να ξεψυχήσει ένας άνθρωπος) ή το βράσιμο του ρυζιού (περίπου μισή ώρα). Στη Χιλή, κατά τον 17ο αιώνα, χρησιμοποιούνταν ως μονάδα μέτρησης του χρόνου η διάρκεια του «Πιστεύω». Ένας σεισμός διήρκησε δύο «Πιστεύω». Επίσης, στην ίδια χώρα ο χρόνος που απαιτείται για το βράσιμο ενός αυγού ισούταν με ένα «Πάτερ Ημών» που εκφερόταν φωναχτά.

Αντίστοιχες μονάδες μέτρησης που συνδέονταν με συγκεκριμένες θρησκευτικές πρακτικές δεν συναντούσε κανείς μόνο στη Λατινική Αμερική. Στην Αγγλία, το 1450, η διάρκεια μιας μετάνοιας εξυπηρετούσε τον ίδιο σκοπό. Στην ίδια χώρα, προκειμένου να μετρηθεί ο χρόνος χρησιμοποιούνταν επίσης μια ανθρώπινη ανάγκη: το κατούρημα. Καμία από τις παραπάνω μονάδες, όμως, δεν κατέστρεφε την ωρολογιακή ακρίβεια της δικής μας εποχής όσο το

Παναγιώτα Κότσιρα, *Μεσίτρια*, παράσταση μουσειακού θεάτρου

Πάνος Σκλαβενίτης / Sinodi Papu, *Walking in exaggerated manners around the Parthenon floor plan, performance*

Συμμετοχικό, εγκατάσταση

Μυρτώ Χμιελέφσκι, *Πρώτη ύλη*, εγκατάσταση

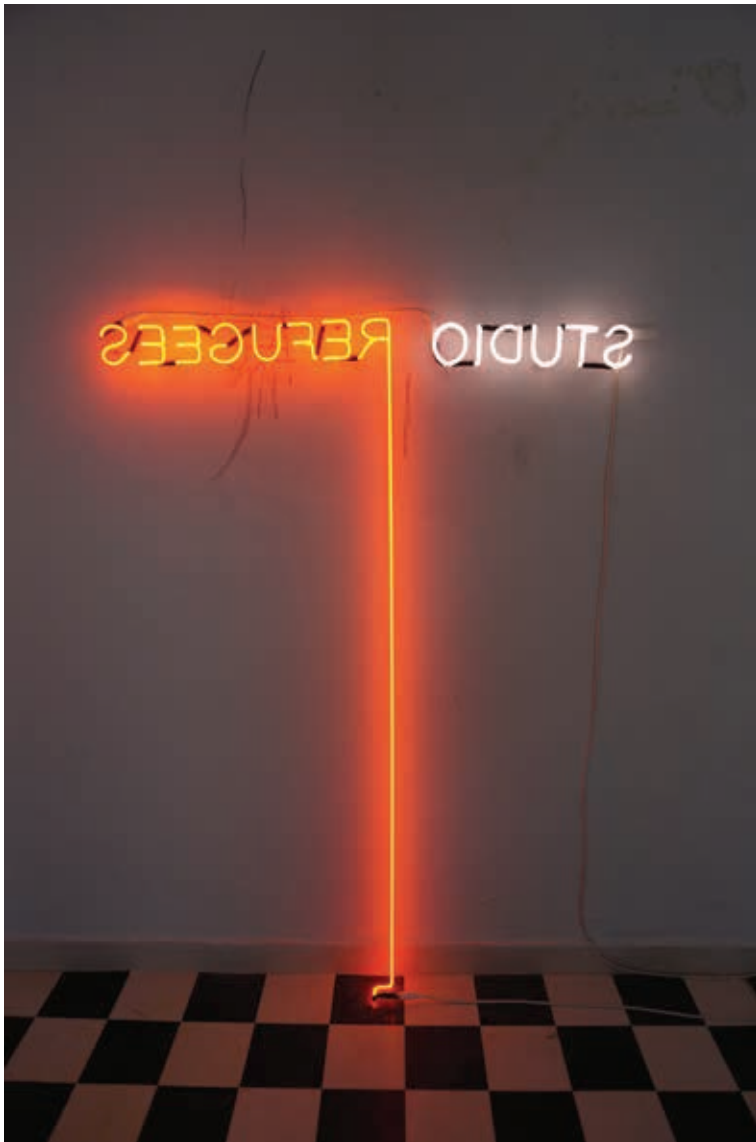
Δημήτρης Χαλάτσας, *Άρθρον 59*, performance

Νίκος Παπαδημητρίου – Κώστας Τσώλης, *Σμυρνέικο μινόρε*, ηχητική εγκατάσταση

Έλενα Ακύλα, *Επί δύο περιπτώσεων*, in-situ παρέμβαση

Ανδρέας Σιτορέγκο-Κωνσταντίνος Τηλιγάδης / studio refugges, *studio refugges*, επιτοίχια εγκατάσταση με νέον

Διονύσης Ματαράγκας, *Η φωτιά*, εγκατάσταση

Δημήτρης Γεωργακόπουλος, *Structural unit A*, παρέμβαση-εγκατάσταση

Εύα Στεφανή – Νίκος Ζωιόπουλος, *Συγκάτοικοι*, βίντεο

Γιώργος Θεοδώρου, Άσσος, εγκατάσταση

Τσουλούφη Άννα, Η Φύλακας, η Φωνή και η Σκιά, ηχητική εγκατάσταση